

SID

سرویس های ویژه

سرویس ترجمه تخصصی

کارگاه های آموزشی

بلاگ مرکز اطلاعات علمی

عضویت در خبرنامه

فیلم های آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی

کارگاه آنلاین آشنایی با پایگاه های اطلاعات علمی بین المللی و ترند های جستجو

مباحث پیشرفته یادگیری عمیق؛ شبکه های توجه گرافی (Graph Attention Networks)

کارگاه آنلاین مقاله نویسی IEEE و ISI ویژه فنی و مهندسی

بررسی طب اسلامی و جایگاه آن در طب مکمل

یحیی حاجی*

کلیدواژه‌ها: دین و پزشکی - پزشکی سنتی - دین

مقدمه

طب سنتی و روشهای نوین تشخیصی و درمانی به جز طب مدرن و علم روز با فراگیری طب جانشین (طب آلترناتیو)، طب جامع‌نگر، و طب تکمیلی دارای جایگاه ویژه و ارزشمندی در گذشته و حال در مشکل‌گشایی و تشخیص و درمان بیماریها است.

سابقه‌ی طب سنتی و روشهای تشخیصی و درمانی تجربه، بسیار بیشتر از مکاتب علمی پزشکی است، با ظهور و تدوین اصول تولید علم و تعیین قالب دقیق جهت پژوهش و قبول نظریه‌ها و فرضیه‌های پزشکی، علم طب وارد مرحله‌ای جدید شد که با استقبال منطقی‌تر بیماران روبرو شد ولی هم‌زمان گسترش روزافزون راههای تشخیص و بروز بیماریهای جدید و نیز رشد متناسب شیوه‌های تشخیصی و درمانی طب سنتی موجب شد که نه تنها طب سنتی کم‌رنگ نشود، بلکه روزبه‌روز توانست طرفداران جدید و پروپاقرصی را به طرف خود جلب کند. به نظر می‌رسد در آینده نیز جایگاه این رشته یعنی بحث

* کارشناس ارشد مدیریت آموزش، دانشکده‌ی پرستاری علمی دانشگاه بقیه‌ا...

آلترناتیو یا طب جانشین گسترش بیشتری پیدا کند. شیوه‌ی تجربی یا نوین غیرمنطقی با اصول جدید علمی به معنی رد اصول علمی جدید نیست، بلکه بدین معنا است که مادام که اصول علمی جدید مغایرت و منع مصرفی وجود ندارد و این روش گره‌ای از مشکلات روز افزون جامعه و بیماران می‌گشاید، باید زمینه‌ی گسترش و شکوفائی آنان را فراهم کرد و در عین حال مراجعت نمود تا کج‌روی‌ها و کج‌فهمی‌ها و دغل‌بازی‌های یک سری افراد سودجو و بی‌اطلاع موجب افت ارزشی جایگاه والای این شیوه‌ها نشود.

علی‌رغم توسعه‌ی روزافزون دانش بشری که بعضاً تولید مقولات جدید علمی، حتی دانشمندان را به حیرت و تعجب وامی‌دارد، جنبه‌های مختلف طب سنتی و شیوه‌های نوین تشخیص و درمان بیماری هنوز جایگاه والای خود را در سطح عموم مردم حفظ کرده است و حتی در بسیاری از کشورها عمده‌ترین راه درمان بیماران است.

بحث

روشهای طب جامع‌نگر، اگر چه در کشور ما مقوله‌ای نوین است، اما در سایر کشورها سابقه‌ای دیرین و موفق داشته است. امروزه ضرورت تغییر نگرش در زمینه‌ی درمان بر کسی پوشیده نیست و سلامت‌نگری به جای بیمارنگری موجب شده که حتی در سیستم پزشکی حاکم تغییرات نوینی روی دهد، به نحوی که پزشکی کلاسیک رایج برخلاف سالهای گذشته که محور سلامتی محسوب می‌شد، اکنون تنها به عنوان بخش کوچکی از این جریان عظیم خود را نمایان ساخته است.

در جهان امروز امکان فراهم نمودن زمینه برای ارتقاء سلامت افراد جامعه از راه‌های دیگر نیز ممکن است که بر خلاف سیستم پزشکی کلاسیک رایج نه تنها نیازی به هزینه‌ها و تجهیزات هنگفت ندارد، بلکه با استفاده از امکانات بالقوه‌ی موجود در انسان‌ها و طبیعت و شناخت و معرفی آنها و نیز آموزش بیشتر، انسانها می‌توانند به سطوح بالای سلامت دست یابند. سلامت اگر چه در معنای عرفانی و فلسفی مفهومی مطلق است که پس از رسیدن فرد به بصیرت امکان دستیابی به آن بسیار ساده خواهد شد و در آن مرحله دیگر بیماری و ... مفهومی نخواهد داشت اما به منظور عملی ساختن راه رسیدن به این سطح، لازم است ابتدا آن را مفهومی نسبی فرض کرد تا با ارتقاء هر چه بیشتر در این مسیر به سلامت نمایی فردی و نهایتاً اجتماعی نایل شد.

روش‌های طب جامع نگر هیچگونه مغایرتی با سیستم پزشکی کلاسیک ندارد و حتی پزشکی کلاسیک را جزء ضروریات جهت نیل به سلامت مطلق می‌داند، اما پزشکی کلاسیک به تنهایی نمی‌تواند انسان را به سلامت کامل سوق دهد. گواه این ادعا ناتوانی پزشکی کلاسیک در درمان بیماری‌های مزمن است.

در ذیل تعدادی از موارد درمانهای طب سنتی و مکمل را فهرست وار آورده و به چند مورد از این درمان‌های مهم و اثربخش پرداخته می‌شود.

- انواع گیاهان مختلف درمانی (ختمی، زنجبیل، شاه‌تره، خاکشیر، بادرنجبونه، بنفشه‌ی معطر، شنبلیله، آویشن، شیرین‌بیان، گل‌گاوزبان، زرشک، سیر، بابونه، رازیانه، کاسنی) که هر کدام درمان دردها و بیماری‌های خاص

می باشند و ویژگی های خاص خودشان را دارند که پرداختن به ویژگی های تک تک گیاهان و روش درمانی و درمان انواع بیماری ها از این مقوله و مجال خارج است.

- نور درمانی
- طب سوزنی
- دعا درمانی
- ادویه درمانی
- اکسیژن درمانی
- جواهر و بلور درمانی
- فلز درمانی
- تنفس درمانی
- روان درمانی
- پرهیز درمانی
- عسل درمانی
- خنده درمانی
- هیپنوتیزم
- گل درمانی
- جانور درمانی
- گل درمانی
- مدیتیشن (مراقبه)
- ریلکسیشن
- خیال درمانی
- آوا درمانی
- حجامت درمانی
- روزه درمانی
- ماساژ درمانی
- ورزش درمانی
- تحلیل درمانی
- طب فشار
- دعا درمانی
- سرما و گرما درمانی
- غذا درمانی

در اینجا یک روش درمانی اسلامی را به عنوان نمونه از موارد فوق توضیح می دهیم.

دعادرمانی

یکی از مسائل مهم در طب امروز استفاده از روش‌های معنوی و روانی برای درمان بیماران است. یکی از این روش‌ها، دعادرمانی می‌باشد که از طریق آن ارتباط معنوی و روحی بین انسان محتاج و مخلوق با خداوند که خالق و بی‌نیاز مطلق است برقرار می‌شود.

این ارتباط موجب تجدید روحیه‌ی بیمار و باعث شکستن دیوار ناامیدی در نفس او می‌شود. بینش انسان نیز نسبت به این جهان و جهان آخرت در پذیرش بیماری و قبول آن تاثیر دارد. افرادی که به جهان آخرت اعتقاد ندارند و می‌پندارند که آخرتی در کار نیست، برایشان پذیرفتن مشکلات و مصائب بسیار دشوار است اما افراد مؤمن به جهان آخرت احساس می‌کنند که اگر دعا کردند و شفا نیافتند، باز منتظر رحمت الهی باشند. اسباب طبیعی به صورت دارو درمانی نمی‌باشند و با در نظر گرفتن عظمت دعا که به قولی قرآن صاعد می‌باشد (در برابر قرآن که کتاب نازل از سوی پروردگار می‌باشد) بنده در برابر عظمت و بزرگی خالق هستی به وسیله‌ی دعا می‌تواند کوچکی و حقارت خود را تعالی می‌بخشد و خود را به معبود نزدیک می‌کند و مقرب احادیث گردد. لذا بررسی نقش دعا در زندگی فردی و اجتماعی و آثار مترتب بر آن کاری دشوار و نیازمند تحقیقی همه‌جانبه و آکادمیک است.

دعا یک تعبیر طبیعی از درک نفسانی و احساس زنده در انسان است که با آن حقیقت را در زندگی‌اش درک می‌کند.

دعا از ریشه‌ی دعو به معنی خواندن و حاجت خواستن و استمداد است، (آیه‌ی ۳۹، سوره‌ی ابراهیم) گاهی مطلق خواندن است (آیه‌ی ۶، سوره‌ی نوح).

دعو نیز به معنی خواندن می باشد. و اذا سئلک عبادی ... (سوره ی بقره آیه ی ۸۶) و یا و قال ربکم ادعونی استجب لکم (آیه ی ۶۰، سوره ی غافر).

تا انسان قطع علائق مادی نکند و خدا را با اخلاص نخواند، خدا را نخوانده است، بلکه در حین دعوت به جاهای دیگر نیز تکیه کرده است. نکته ی قابل ذکر این است که اکثر مردم فکر می کنند که اثر دعا باید بدون تلاش اتفاق بیفتد و کاری انجام نپذیرد، برعکس باید پس از دعا و در حین آن تلاش کرد و در پی وسیله بود تا خدا مقصود را اگر مصلحت فرد باشد برآورده نماید.

مجموعاً ۲۱۲ آیه پیرامون کلمه ی دعا و مشتقات آن مستقیماً در قرآن بیان شده است و در بررسی اجمالی دیگری که صورت پذیرفته، حدود ۶۲ آیه فقط مربوط به دعا و ریشه های نزدیکتر به آن نیز استخراج گردید. مضافاً آن که آیات بسیاری نیز در مورد آثار فردی و اجتماعی و سازنده ی دعا در قرآن بیان شده که مستقیماً کلمه ی دعا و ریشه هایش در آن مشاهده نمی شود ولی آثار عمیق جسمی و روانی و معنوی بر آنها مترتب است (مثل دعا های قرآنی که با ربنا شروع می شود و موارد مشابه دیگر).

اساس دعا درمانی

دعا درمانی بر دو اساس است؛ یکی خدا و دیگری انسان است که علاقه ی نسبی بین این دو وجود دارد. وجود خدا که مصدر غنی کمال و افاضه در این جهان است و وجود انسان مصدر فقر و حاجت و منتظر عطاء مستمر می باشد. پس از اینکه انسان درک کرد که وجود خودش به قوه ی ازلیه مرتبط است و اینکه احساس می کند که همیشه مورد لطف و محبت این قوه می باشد، همان

احساس او را در شدايد و سختی‌ها به طرف رحمت و مغفرت سوق می‌دهد، و همین ارتباط روحی با این قوه (خدا) در انسان حالت استقرار و آرامش ایجاد می‌کند و او را از یأس و ناامیدی می‌رهاند. این بعد معنوی در شخصیت هر انسانی وجود دارد، هیچ انسانی فقط به جنبه‌های مادی اکتفا نمی‌کند، انسان همیشه جستجو می‌کند تا این بعد معنوی را پر، و با یک قوه‌ی بالاتر از خودش ارتباط برقرار می‌کند. در تجربه ثابت شده است که انسان بیشتر در مواقع شدت و سختی‌ها، در بیماری و ضعف احساس نیاز به این قوه دارد، و اینجا معنی دعا به عنوان یک ارتباط معنوی و روحی بین انسان محتاج و این قوه‌ی سخی که می‌تواند او را شفا دهد، روشن می‌شود. ایجاد این ارتباط باعث تجدید روحیه در بیمار و همچنین باعث شکستن دیوار ناامیدی و یأس در نفس وی می‌شود. همچنین بینش انسان نسبت به این جهان و جهان آخرت بر پذیرش بیماری و قبول آن تأثیر دارد. مثلاً برای افرادی که اعتقاد به دنیای آخرت ندارد و تصور می‌کنند که عمر محدود در این جهان دارند، پذیرفتن مشکلات و مصائب بسیار دشوار است چون هیچ امیدی برای آنها وجود ندارد، اما انسان‌هایی که اعتقاد به جهان آخرت دارند و معتقدند که انسان مدت محدود در این دنیا زندگی می‌کند و بعد از آن یک جهان ابدی و حیات اخروی وجود دارد و هر چه در این دنیا تحمل می‌کنند در روز قیامت نتیجه‌ی خوب آن را می‌بینند. احساس می‌کنند اگر هم دعا کرده‌اند و شفا یا نجات نیافته‌اند، پس باید به قضای الهی تسلیم شوند. تحقیقات انجام شده در سالهای آخر دهه‌ی هشتاد، که تحت شرایط دقیق آزمایشگاهی انجام گرفته بود، نشان می‌داد که دعا تغییرات چشمگیری در مجموعه‌ای از شرایط جسمی به وجود می‌آورد، شاید متقاعدکننده‌ترین

تحقیقاتی که در سال ۱۹۸۸ منتشر شد، متعلق به دکتر رندولف بایرو می باشد. کامپیوتر تعداد ۳۹۳ نفر بیمار را در بخش مراقبت های قلبی مربوط به انسداد شرایین، در بیمارستان عمومی شهر فرانسیسکو تعیین کرد و در دو گروه قرار داد. اول آنهایی که برایشان دعا شده بود و دوم آنها که در هنگام دعا از قلم افتاده بودند. جز کامپیوتر، هیچکس نمی دانست که هر بیمار به کدام گروه تعلق دارد. به گروه دعاکننده، فقط اسم کوچک بیماران به همراه مختصری از وضعیت بیماری شان داده شده بود. از آنها خواسته شده بود تا زمان مرخص شدن بیمار، هر روز یک ساعت برایشان دعا کنند، اما دیگر تعیین نشده بود که چطور دعا کنند و یا هنگام دعا از چه کلماتی استفاده کنند. ده ماه بعد هنگامی که این تحقیق به پایان رسید، بیمارانی که برایشان دعا شده بود در موارد زیر بهبودی حاصل کرده بودند: پنج برابر کمتر از بیماران دعا نشده، دچار انسداد عروق قلب شده بودند و این بیماران کمتر به ایست قلبی دچار شده بودند. اگر تکنیک پزشکی مورد تحقیق به جای دعا، داروئی جدید یا شیوهی جراحی تازه ای بود، آن وقت به عنوان پیشرفت علمی اعلام می شد. حتی پزشک شکاکی مثل دکتر ویلیام نولن که کتابهایی را در رد ارزش شفا بخشی نوشته، اعلام کرد: اگر این یک تحقیق موفق باشد، ما پزشکان باید در سرنسخه ی خود بنویسیم: روزی سه بار دعا کنید، یا اثر می کند یا نمی کند.

الکسیس کارل فیزیولوژیست مشهور می گوید دعا محکم ترین و بالاترین حلال مشکلات است. تأثیر دعا واقعاً شگفت انگیز است، قدرت دعا و نشانه آزاد شدن انرژی است، همان طور که به کمک تکنیک های عملی، انرژی اتمی را

آزاد می کنند، با استفاده از قدرت دعا و از طریق شگردهای علمی، می توان انرژی معنوی را آزاد ساخت. آثار این قدرت انرژی زا بر بسیاری از مردم آشکار است. به تازگی ثابت شده است که با دعا می توان روند پیری زودرس را به حالت طبیعی درآورد و ناتوانی و کاهش قوا را محدود کرد و یا از میان برداشت. زمانی انسان در برابر عوامل طبیعی یا انبوه دشمنان داخلی و خارجی نگران می گردد، اما هنگامی که به یاد خدا می افتد، ذکر او می گوید و به قدرت و رحمت او متکی می شود. قدرتی که هیچ چیز و هیچکس را در برابرش یارای مقاومت نیست، قلبش آرام می گیرد و در پناه خداوند عزیز و شکست ناپذیر، خود را دارای قدرتی شگرف می یابد.

شرایط استجاب دعا:

الف. شرط اول: رعایت تقوی

خدای متعال می فرماید اگر می خواهید که همه ی دعاها ی شما به اجابت رسد، باید شما نیز مرا اجابت کنید، بدین معنی که هر گاه شما را به چیزی فرمان دادم آن را برای من انجام دهید و از انجام آن سرپیچی نکنید و هر گاه شما را از چیزی نهی کردم، به آن نزدیک نشوید، بلکه از آن گریزان باشید و دیگر اینکه به من ایمان بیاورید، ایمانی قلبی، واقعی و کامل، و بدانید که من خدای قادرم و هر آنچه را که بخواهم و اراده کنم، به بندگانم عنایت می کنم.

شخصی نزد امام علی (ع) از عدم استجابت دعایش شکایت کرد و گفت با این که خداوند فرموده دعا کنید من اجابت می‌کنم، چرا ما دعا می‌کنیم ولی به اجابت نمی‌رسد؟ امام (ع) فرمود قلبهای شما به هشت چیز خیانت کرده است، لذا دعایتان مستجاب نمی‌شود:

۱. شما خدا را شناخته‌اید، اما حق او را ادا نکرده‌اید.
 ۲. شما به فرستاده‌ی او ایمان آورده‌اید، ولی با سنتش به مخالفت برخاسته‌اید.
 ۳. کتاب او را خوانده‌اید ولی به آن عمل نکرده‌اید.
 ۴. شما می‌گوئید از مجازات و کیفر خدا می‌ترسید، اما همواره کارهایی را انجام می‌دهید که شما را به آن کیفر نزدیک می‌سازد.
 ۵. می‌گوئید به پاداش الهی علاقه دارید، اما همواره کارهایی انجام می‌دهید که شما را از آن دور می‌سازد.
 ۶. نعمت خدا را می‌خورید و حق شکر آن را ادا نمی‌کنید.
 ۷. به شما دستور داده تا دشمن شیطان باشید، در حالی که طرح دوستی با او می‌ریزید.
 ۸. عیوب مردم را نصب‌العین خود ساخته، ولی عیوب خود را پشت سر افکنده‌اید!
- با این حال چگونه انتظار دارید که دعایتان به اجابت برسد. در حالی که خودتان درهای آن را بسته‌اید! تقوی پیشه کنید، دعای خویش را اصلاح کنید و امر به معروف و نهی از منکر کنید تا دعای شما به اجابت برسد.

ب. شرط دوم: اخلاص

تنها از خدا خواستن و قطع امید از دیگران نمودن، شرط دیگر استجابت دعاست. پیامبر خدا (ص) فرمودند که خداوند متعال می فرماید: هیچ موجودی نیست که تمسک کند به من و نه به غیر من (فقط به من توکل و اعتماد کند)، مگر اینکه آسمانها و زمین برای او رزقش را ضمانت کنند.

ج. شرط سوم: دعا همراه با عمل

دعائی مستجاب است که همراه با عمل باشد.

شرایط و آداب دعا از گفته‌ی ائمه‌ی اطهار (ع)

- همان گونه که انسان اگر حاجتی از انسان دیگر داشته باشد، شرایطی را رعایت می کند و به درگاه خداوند نیز بهتر است شرایطی را رعایت کنید.
۱. رعایت بهترین زمان دعا کردن، امام علی (ع) می فرمایند: دعا را در چهار وقت غنیمت شمارید، وقت خواندن قرآن، هنگام اذان، هنگام آمدن باران و هنگام جهاد فی سبیل الله... همچنین پیامبر اکرم (ص) می فرمایند: بهترین وقت برای دعا کردن سحر است.
 ۲. تضرع و فروتنی در دعا و صلوات بر پیامبر و آل او در اول و آخر دعا فرستادن.
 ۳. صدقه پیش از دعا
 ۴. دعا کردن برای عموم و آحاد مردم
 ۵. شکر و حمد خداوند پیش از دعا

نتیجه گیری

دعا می تواند اشکال مختلفی داشته باشد و در تحقیقات نشان داده شده نه تنها در مواردی که برای منظور صریحی دعا شده، بلکه زمانی هم که صرفاً بی هدف مشخصی دعا شده، نتیجه ی مثبت عاید شده است. در واقع برخی از تحقیقات نشان می دهد صرفاً دعای آنچه اراده ی توسل جاری شود از نظر کیفی دارای قدرت بیشتری است تا خواستن نتایج مشخص. در بسیاری از آزمایشات، انجام ساده ی عمل دعا خواندن، احساس کاملاً درونی تقدس، احساس همدلی، توجه، غمخواری و شفقت ظاهراً زمینه را برای درمان فراهم می آورد. البته دعایی که همراه با عشق باشد اثر دارد. عشق ریشه در اعتقادات دیرینه ی عقل سلیم و تجربه ی روزمره ی ما دارد. عشق جسم را منقلب می کند، سرخ شدن‌ها و تپیدنهایی که عشاق تجربه کرده اند، شاهد بر این مدعا است. در طول تاریخ توجه توأم با لطف و مهربانی همواره به عنوان عامل باارزشی در درمان شناخته شده است، در واقع در بررسی مجمل وضعیت بیماری ده هزار مرد بیمار قلبی که در مجله ی پزشکی آمریکا^۱ که معتبرترین مجله ی پزشکی آمریکا است به چاپ رسید، دریافتند مردانی که از پرستاری حمایت گرانه و پر محبت زنانشان برخوردار بودند، پنجاه درصد کمتر دچار آنژین قلبی شدند.

به قول درمانگر اگنس سنفورد تنها عشق می تواند آتش شفا را روشن کند و امروزه همه درمانگرانی که به ایمان و دعا متوسل می شوند، متفق القول عشق را به عنوان نیروی درمانی قائل اند، حتی از فاصله ی دور.

1. The American Journal of Medicine

دکتر هربرت نلسون از دانشکده‌ی پزشکی دانشگاه هاروارد، جزء پزشکان محقق‌ی بود که امتیاز سلامتی بخش دعا را مورد مطالعه قرار داد. او دریافت در میان مسیحیان و یهودیانی که به طور مرتب دعا می‌کنند، کاتولیک‌ها از آیاتی مانند «یا عیسی مسیح به من رحم کن»، یهودیان از عباراتی همانند «سلام و درود بر تو» و پروتستانها اغلب از اولین خط دعای عشای ربانی «ای پدر ما که در آسمانی، ملکوت تو بیاید و اراده‌ی تو همان گونه که بر آسمانها است بر زمین جاری شود...» و یا شروع زبور شماره‌ی ۲۳ حضرت داوود (ع): «خداوند شبان من است، محتاج به هیچ چیز نخواهد بود...» بهره می‌برند.

نلسون دریافت که همه این اورداد، در برانگیختن تغییرات سلامت بخش روانی در بدن، به طور یکسان مؤثرند. او این تغییرات را واکنش نسبت به آرامش می‌نامد. نلسون همچنین دریافت که میان ورزش و دعا رابطه‌ای وجود دارد. او به دونده‌ها یاد می‌داد هنگام دویدن مراقبه کنند و دریافت که کارآیی جسمی‌شان بیشتر شد. تحقیقات او نشان داد که نه تنها دعا برای سلامتی جسم مفید است بلکه روشهای دعا کردن افراد هم بسیار متفاوت و متنوع است.

تحقیقات نشان می‌دهد که التماس و استغاثه‌ی نامحدود نیز مؤثر است و دعا یادآور طبیعت لایتناهی ماست، یادآور آن بخش از ماست که در فضا و زمان ابدی است، و کائنات گواه بر آنند که ما تنها نیستیم.

در نتیجه تحقیقات و تجربیات نشان داده است که دعا در تمام موارد زندگی انسان مورد استفاده و مؤثر است.

منابع

- ۱- کتاب مراقبه، آقای جیمز هویت، ترجمه منوچهر شادان - انتشارات ققنوس، ۱۳۷۷
- ۲- کتاب دایرةالمعارف شگفتی‌ها (اسرار ذهن، فضا، انسان)، آقای کیم اندرسون، ترجمه کامران جولائی، انتشارات جویا، ۱۳۷۶
- ۳- کتاب طب الائمہ، علامه سید عبداله شبر، لطیف راشدی، ۱۳۷۶
- ۴- روانشناسی شخصیت از دیدگاه اسلامی، علی اصغر احمدی، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۱
- ۵- نهج البلاغه، محمد دشتی، موسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمومنین، ۱۳۷۶
- ۶- صحیفه سجادیه، آقای صدر بلاغی، انتشارات حسینیہ ارشاد، ۱۳۷۸.
- ۷- تنها عشق حقیقت دارد، دکتر برایان وایس، زهره زاهدی، انتشارات جیحون، ۱۳۷۸
- ۸- طب اسلامی، ادوارد براون، مسعود رجب نیا، نشر کتاب ۱۳۷۸
- ۹- دایرةالمعارف طب جامع‌نگر (روشهای طب سنتی و نوین)، دکتر علی اصغر نویدی، موسسه چاپ سامان، ۱۳۸۲
- ۱۰- آداب دعا، مرتضی مظاهری نجفی، سال انتشار ۱۳۶۸
- ۱۱- طب سنتی، رضا تحقیقی، انتشارات دانشجو، ۱۳۷۷

۱۲- نقش دعا در زندگی انسان (مجموعه سخنرانیها و مقالات)، مرکز آموزش و پژوهش علوم اسلامی، ۱۳۷۶.

۱۳- دستان شفابخش، خوزه سیلو - مجید پزشکی، نسل نو اندیش، ۱۳۷۷

Archive of SID

SID

سرویس های ویژه

سرویس ترجمه تخصصی

کارگاه های آموزشی

بلاگ مرکز اطلاعات علمی

عضویت در خبرنامه

فیلم های آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی

کارگاه آنلاین آشنایی با پایگاه های اطلاعات علمی بین المللی و ترند های جستجو

مباحث پیشرفته یادگیری عمیق؛ شبکه های توجه گرافی (Graph Attention Networks)

کارگاه آنلاین مقاله نویسی IEEE و ISI ویژه فنی و مهندسی